

**A TERMELŐSZÖVETKEZETI MOZGALOM FEJLŐDÉSÉNEK
ATTEKINTÉSE HAJDÚ-BIHAR MEGYÉBEN 1949–1956 KÖZÖTT**

Gazdag István

A Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottsága 1969-ben elhatározta, hogy előkészíteti és megírhatja mezőgazdaságunk korszakváltó átalakulásának történetét. A döntést követően az ország különböző pontjain sor került termelőszövetkezetek történetének megírására. Megyénkben – bár ezt megelőzően is születtek kisebb lélegzetű feldolgozások – e határozat után indult meg szélesebb alapokon a termelőszövetkezetek múltjának monográfikus feldolgozása. Feltétlen meg kell említenünk a szakfolyóiratokban, évkönyvekben e témával kapcsolatos tanulmányokat, a különböző község-város monográfiákat, ahol felszabadulás utáni agrártörténeti tanulmányok eltérő arányokban ugyan, de rendszeresen láttak napvilágot.¹

A feldolgozások eredményeinek számbavételével, a levéltári és archívumi források további feltárásával lehetővé vált a megyei termelőszövetkezeti mozgalom történetének vázlatos bemutatása 1949–1956 között.

Az agrárforradalom alapvető változásokat eredményezett Hajdú-Bihar megye mezőgazdaságának és parasztságának életében. Nem jelentett azonban teljes megoldást a termelés és az agrárnépesség sorsának alakulása szempontjából. Donáth Ferenc szerint a földreform után „... a termelés súlypontja a családi munkaerőn alapuló paraszti kisüzemekre helyeződött át. Ez az alapvető vonása a reform után kialakult agrárszervezetnek”.²

Ez a birtokstruktúra kevés lehetőséget kínált a modern termelőeszközök használatára, a bővített újratermelésre. A földreform során nem lehetett valamennyi földnélküli igénylő jogos kívánságát teljesíteni. Az 1949. évi népszámlálás adatai szerint a megyében 18 780 gazdasággal nem rendelkező mezőgazdasági munkás kereső élt.³ A földnélkül maradtak helyzetét súlyosbította a megyeszerte komoly feszültséget okozó munkanélküliség. 1947 tavaszán a Baloldali Blokk hajdúnánási vezetői a Gazdasági Főtanács segítségét kérték munkaalkalmak teremtéséhez, Hajdúböszörményben gyűjtést rendeztek az éhezõ

1 E helyen csak a termelőszövetkezetekről publikált kiadványokat soroljuk fel: A nagyrábéi Petőfi MgTsz életéről (A Hazafias Népfrent megyei Bizottságának kiadása) é. n. 31. old., Debrecen-Macs Új Hajnal MgTsz (a Hazafias Népfrent városi Bizottságának kiadása, é. n. 8. old., Kovács Gábor: Hajdúböszörményi Béke Mgtsz 1970. 59. old., Székelyhidi Ágoston-Kertész László: A hajdúböszörményi Bocskai Termelőszövetkezet 20 éve. 1970. 63. old., Gyarmati István: Az ebesi Vöröscsillag Mgtsz 1972. 52. old., Csige József: A balmazújvárosi Lenin Tsz 25 éve. 1974. 154. old., Gazdag István: A hajdúböszörményi Vöröscsillag Mezőgazdasági Termelőszövetkezet 25 éve. 1974. 164. old., Székelyhidi Ágoston-Lázár Imre: Huszonöt éve együtt. A hajdúböszörményi Bocskai Termelőszövetkezet. 1974. 210. old., Szücs Lajos-Boda László: A derecskei Vöröscsillag Mgtsz története. 1974. 48. old., A 25 éves földesi Lenin Mgtsz története. 1974. 48. old., Székelyhidi Ágoston-Ablonczy László: Emelkedő úton. A huszonöt éves hajdúnánási Micsurin Termelőszövetkezet. 1975. 135. old.

2 Donáth Ferenc: A magyar mezőgazdaság fejlődése 1945–1948. *Agrártörténeti Szemle*. 1970. 1–2. sz.

3 1949. évi népszámlálás. 8. A foglalkozási statisztika részletes eredményei. Bp. 1950.

munkanélküliek családjainak megsegítésére.⁴ A gyenge terméseredmények csak nehezítették a föld- és munkaalkalom-nélküliek életét. Mindezek alapján érthető az éveken keresztül ismétlődő követelés: a földnélkül maradtakat is juttassák földhöz. A hajdúböszörményi földigénylő bizottság szerint „ennek egyszerű módja, hogy megbontsuk a 200 holdas parasztbirtokot, illetve a 100 holdas úri birtokokat”.⁵

Új földosztásra nem kerülhetett sor, jelentős szövetkezeti tevékenység viszont nem bontakozott ki a népi demokratikus korszak első éveiben. Az ország demokratikus közvéleménye ekkor a paraszti tulajdon védelmétől és a belterjesség megvalósításától várta a mezőgazdasági termelés fejlődését, az agrár-munkanélküliség felszámolását. A földnélküliek számára ez a perspektíva nem hozott megoldást. Így került sor arra, hogy az agrárproletárok egy része a megyében önkényes földfoglalásokat hajtott végre.⁶ A kommunisták állásfoglalását az agrárkérdéssel kapcsolatban az év folyamán megjelenő pártdokumentumok határozták meg. 1948. február 12-én jelent meg az „Irányelvek a Magyar Kommunista Párt gazdaságpolitikájához” című dokumentum, amely körvonalazta a párt mezőgazdasági politikáját is. A mezőgazdasági ártermelés biztonságának hangsúlyozása mellett az irányelvek fontos feladatnak jelölték meg „a kulákréteg gazdagodásának és a falu többi rétegére gyakorolt befolyásának” korlátozását. A szövetkezeti mozgalommal kapcsolatban a párt arra az álláspontra helyezkedett, hogy a „Kisparaszti gazdaságok egyéni gazdálkodás alapján nemcsak megerősödni nem tudnak, de gazdaságukat fenntartani sem lesznek tartósan képesek”. A megoldást e rétegek számára csak a szövetkezeti mozgalom jelenheti, amelynek fő területét akkor a beszerzési és értékesítési tevékenységben jelölték meg.

A kommunisták agrárpolitikájának továbbfejlesztését a Politikai Bizottság 1948. április 22-én nyilvánosságra hozott határozata jelentette „A Magyar Kommunista Párt szövetkezeti irányelvei” címmel. A határozat leszögezte: „A népi Magyarországon a mezőgazdaság szocialista fejlődése a termelőség szövetkezeten keresztül visz”, ugyanakkor arra is rámutatott, hogy a termelőség szövetkezeti mozgalom általános szervezéséhez még nincsenek meg a feltételek. A párt szövetkezetpolitikai irányelvei abból indultak ki, hogy a termelőség szövetkezetek országos szervezését meg kell előznie az alacsony típusú szövetkezeteknek, amelyeket a parasztság leginkább képes megérteni, elfogadni. A lenini szövetkezeti elvek következetes betartása alapján kidolgozott program biztosíthatta volna az egyéni gazdálkodásról a zavartalan átmenetet a kollektív gazdálkodásra. A párt e határozatban kezdeményezte a gazdagparasztság további korlátozásával összefüggésben a mezőgazdasági munkások bérlőség szövetkezeti mozgalmának megszervezését.

A párt első országos szövetkezeti konferenciáján, 1948. július 10-én Gerő Ernő ismertette „Az új falusi politika” irányelveit. A program megfelelt a marxista-leninista párt szövetkezeti politikájának. A beszámoló – az áprilisi határozattal szemben, amely elsősorban a fogyasztási és értékesítő szövetkezetek megszervezésével foglalkozott – a termelőség szövetkezeti mozgalom alapelveit

⁴ HBmL. XXIV. 202/c. 1324. 1948.

⁵ HBmL. XXIV. 202/a. 1945. XVII. 503. 1945.

⁶ Földfoglalásra került sor a debreceni határban, Józsan, Tetétlenen, Balmazújvároson és más helyeken. *Gazdag István: A termelőség szövetkezeti mozgalom kibontakozásának előzményei Hajdú megyében. Tanulmányok a marxizmus-leninizmus témaköréből.* (szerk.: Grandpierre Lajos) Debrecen. 1974.

ismertette. Felhívta a figyelmet a lenini szövetkezeti elvek betartásának fontosságára. A Központi Vezetőség a szövetkezeti mozgalom kibontakoztatását a kapitalista tendenciák és szektás szemlélet elleni harcban látta megoldhatónak. A beszámoló állásfoglalása szerint ekkor még nem voltak meg a feltételek a mezőgazdaságban a termelőszövetkezeti mozgalom általános szervezéséhez.

A Kommunisták és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának 1948 júniusában hozott határozata, amely a szövetkezeti mozgalom fejlesztésére hívta fel a kommunista pártok figyelmét, döntő mértékben befolyásolta a magyar pártvezetés álláspontját. Rákosi Mátyas augusztus 20-án elmondott beszédében kijelentette, hogy a magyar mezőgazdaság fejlődésének egyértelmű útja a szövetkezeti út. Rákosi beszéde alapvető fordulatot hozott a párt agrárpolitikájában, megkezdődött a termelőszövetkezetek szervezése.

A táblás gazdaságok alakulása

Hajdú megyében a gazdagparasztok korlátozásával összekapcsolt szövetkezet szervezésére a 9000/1948. Korm. számú rendelet adott lehetőséget, amely a gazdagparasztok bérelt és saját földtulajdonának együttes területét 40 holdban maximálta. Az így felszabadult területen a rendelet lehetőleg földbérlet-szövetkezet vagy földművelőszövetkezeti földbérlet csoport keretében biztosított a földnélkülieknek, mezőgazdasági munkásoknak, törpebirtokosoknak földet előhaszonbérleti jog alapján. Az igénybe vehető földterület összeírására községi földbérlet bizottságok alakultak, amelyekben részt vett a község jegyzője, az Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége, a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége, a földbérlet-szövetkezet és a földművelőszövetkezet egy-egy küldötte.

A földbérlet-szövetkezetek megalakításának hírére a földnélküliek, az agrárproletárok örömmel fogadták, azonban a „táblás gazdálkodástól”, a kollektív munkától idegenkedtek, s emiatt sokan jelentkezésüket vissza is vonták. Az MDP Központi Vezetősége fokozott figyelemmel kísérte a földbérlet-szövetkezeti mozgalom fejlődését. 1948. október 19-én a Hajdú megyei Pártbizottság ülésen – amely a szövetkezeti mozgalom megyei fejlődését értékelte – a Központi Vezetőség küldöttei is jelen voltak. A referátum a mozgalom fejlődéséről adott számot és válaszolt a bérlet-szövetkezetek szervezeti felépítéséről. A Debrecenben létrehozott kilenc földbérlet-szövetkezet élén öt tagú intéző bizottság állt, amely irányította a szövetkezet munkáját és tartotta a kapcsolatot a szövetkezet központi vezetőségével. Ez a debreceni struktúra, amelynek kialakítását a megyei pártbizottság is támogatta, az egyes szövetkezetek önállóságát rendkívül leszűkítette. A pártbizottság ülésén több, a mozgalom fejlődésével összefüggő kérdés is felvetődött. A KV küldöttei kifejtették a párt álláspontját a gazdagparasztok visszaszorításával kapcsolatban, majd a bérlet-szövetkezetek fontosságát hangsúlyozták.

Nem tartották megfelelőnek a megyei eredményeket: „... Az MB kiengette a kezéből a szövetkezeti mozgalom irányítását... a szövetkezeti mozgalom elszigetelten fejlődik, nincs központi vezetés. Nem történt fordulat a megyében a szövetkezeti mozgalom felé... A megyei bizottság nem veti fel a kulák támadás veszélyét”.⁷

⁷ HBmA. 41. 1. 3.

A megyei pártbizottság vezetői nem fogadták el a kritikát, mivel az előző időszakban a megyében a szövetkezeti mozgalom állandóan a napirenden szerepelt, aktívatúléson, népgyűléseken, párt- és falunapokon egyaránt. Kérték viszont a pártközpontot, hogy adjon konkrét segítséget, tegye közzé a szövetkezeti mozgalom fejlődésével kapcsolatos országos tapasztalatokat. A szövetkezeti mozgalom kibontakozása szorosan összekapcsolódott a gazdagparasztság elleni akciókkal.

1948 őszén a politikai közvéleményt Hajdú megyében is a kulákság korlátozásának kérdése foglalkoztatta. Domokos János főispán beiktatásakor ígéretet tett: „a közigazgatás segíteni fog a kulákok harácsolásának megszüntetésében”.⁸ A sajtó egyre több ízben számolt be a szabotáló kulákokról: „... a falusi burzsoák ma már ott tartanak, hogy egy új földesúri réteget kezdenek kialakítani”.⁹ Az őszi folyamán internálásokkal, birtokelkobzásokkal és magas pénzbírságokkal egészült ki Hajdú megyében az országosan jelentkező gazdasági-társadalmi visszaszorítása a gazdagparasztságnak. Ilyen körülmények között gyorsult fel országwide és megyénkben is a földbérlőszövetkezetek, a táblás gazdaságok szervezése. A napról napra változó kép, valamint az adatszolgáltatás rendszertelensége miatt csak hozzávetőleges képet tudunk nyújtani a táblás gazdálkodás helyzetéről 1948 végén.¹⁰

Hajdú megye

Helység	fő	Táblás gazdaság	kh
Debrecen	770		4795
Hajdúböszörmény	28		185
Hajdúnánás	9		95
Hajdúszoboszló	71		462
Balmazújváros	10		50
Hajdúdorog	16		79
Hajdúhadház	72		240
Józsa	93		382
Tiszacsege	?		300
Földes	9		35
Hajdúszovát	?		175
Kaba	28		180
Nádudvar	278		741
Püspökladány	18		179
Nyírmártonfalva	12		73

8 HBmL. XXI. 104/b. 1646/1948. XXI. 101. a. 1948.

9 *Hajdúböszörményi Hírek* 1948. szept. 25.

10 Az x-el jelzett helységek adatai nem állnak rendelkezésre. Hajdú megyében 1948 novemberében a következő helységekben működtek önálló földbérlőszövetkezetek: Debrecen, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Balmazújváros, Egyek, Hajdúdorog, Hajdúhadház, Hajdúsámson, Józsa, Mikepércs, Tiszacsege, Vámospércs, Földes, Hajdúszovát, Kaba, Nádudvar, Püspökladány, Nyírmártonfalva. HBmL. XXIV. 218. Bihar megyében 1948. október 18-án a következő helységekben működtek önálló földbérlőszövetkezetek: Álmosd, Ártánd, Bakonszeg, Báránd, Berekböszörmény, Berettyószentmárton, Berettyóújfalva, Biharnagybajom, Bojt, Esztár, Furta, Hencida, Körösszegapáti, Komádi, Kőtegyán, Körösszakál, Magyarhomorog, Mezősas, Nagyrábé, Sarkad, Sárrétudvari, Told, Újszalonta, Váncsod, Zsadány. HBmL. XXIV. 217/a. 1948. okt. 18.

Helység	fő	Táblás gazdaság	kh
Ártánd	23		45
Berettyóújfalu	45		210
Biharnagybajom	14		42
Furta	70		40
Nagyrábé	18		72
Derecske	30		90
Zsadány	56		239
Darvas	68		467
Sarkad	108		314
Sárrétudvari	7		25
Sáp	21		107
Sáránd	10		30

A földbérlőszövetkezeteken belül három fő csoportja alakult ki a gazdálkodásnak:

1. A kishaszonbérlok csak egyes munkákat végeztek közösen, egyébként egyéni gazdálkodást folytattak.

2. A kishaszonbérlok egyes munkákat közösen végeztek, a jövedelmet viszont az átlagtermés és a birtokok nagysága szerint osztották szét.

3. A csoport tagjai minden munkát közösen végeztek, a jövedelmet a befektetett munka alapján osztották szét.

A bérlőket az igénylők, a csoportok általában gazdasági felszerelés, igás állat nélkül kapták. A tagság zömét alkotó agrárproletárok sem rendelkeztek a gazdálkodás eszközeivel, így a táblás csoportok igen mostoha körülmények között kezdték meg a kollektív gazdálkodást.

A hajdúböszörményi táblás csoportok gazdasági eszközökkel való ellátottsága jól tükrözi az általános megyei helyzetet. A városban a közös termelés öt csoportban indult meg:

1. ifj. Vida birtokán hat tag kezdte meg a közös munkát. Területük 33 hold szántóból és hat hold rétből állt. Gazdasági felszerelésük: 1 ökör, 1 kapagép, 1 eke, 1 vetőgép, 1 magtartó, 1 ökörszekér, 1 tövisborona, 1 szánkó.

2. Büki Elbel birtokán 15 tag kezdte meg a munkát 95 hold szántón és 5 hold réten. Gazdasági felszerelésük nem volt.

3. Fazekas Gábor birtokán 13 tag 68 hold szántón kezdte meg a közös munkát. Gazdasági felszerelésük nem volt.

4. Bocskai Gimnázium birtokán 14 tag 87 hold szántón kezdett közösen dolgozni. Gazdasági felszerelésük nem volt.

5. Újvárosi Imre birtokán 8 tag 41 hold szántón és 9 hold réten kezdte meg a közös munkát. Gazdasági felszerelésük: 2 ló, 1 vetőgép, 1 eke, 1 magtartó, 1 henger, 1 tárcsa, 1 kapagép, 2 lószerszám.¹¹

Akadályozta a csoportok munkáját az is, hogy a földterületük szétszórva helyezkedett el a határban. A józsai csoport 379 kh földje például a határ 19

11 HBmL. XXIV. 202/d. 922. Idézi: *Gazdag István: A földosztás, a szocialista mezőgazdaság kiépülése.* In: *Hajdúböszörmény története* (Szerk.: *Szendrey István*) Debrecen, 1973.

pontján volt található. A táblás csoportok kezdetben elszigetelten, viszonylag kis területen, alacsony taglétszámmal dolgoztak. Balmazújvároson a 9000/1948. Korm. számú rendelet megjelenését követően 43, Nádudvaron 47 kis táblás gazdaság kezdte meg a munkát. A szövetkezeti gazdálkodásnak ez a kezdetleges formája nem tette lehetővé a nagyüzemi gazdálkodás alapjainak létrehozását. Az életképtelen gazdaságok folyamatos összevonásával, a nagyobb terület és taglétszám kialakításával a csoportok munkája eredményesebbé vált.¹²

A termelőszövetkezeti mozgalom szervezése

A fejlesztés

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülésén Rákosi Mátvás meghatározta a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének ütemét: „Nekünk ezt a kérdést (a mezőgazdaság szocialista átszerveését. – G. I.) három-négy éven belül oda kell vinni, hogy a magyar parasztság 90%-a rendes, szocialista, közös társas művelésben művelje a földet”.¹³ Ez az elképzelés irreális volt, hiszen a magyar falu gyökeres átformálása négy esztendő rohammunkájával nem volt megvalósítható; arról nem is szólva, hogy a nagyüzemi mezőgazdaság megteremtésének a feltételei hiányoztak.

A megyei párt- és állami vezetés természetesen arra törekedett, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel elősegítse e fejlesztési program megvalósítását. A kötelező beszolgáltatási rendszer, az erőltetett szövetkezet szervezés és az évről évre megismétlődő tagosítás szolgálták a gazdagparasztság fokozott korlátozását, az egyéni parasztok szövetkezetbe való tömörítését. A gyors ütemben szervezett csoportok számára szükség volt a gazdagparasztság földjére, eszközeire. Rákosi 1949 tavaszán kijelentette „... az eddigi korlátozás meg se kottyán a kulákoknak” mert azok „tovább gazdagszanak”. „A kulákra csak kemény kéz hat” állapította meg.¹⁴ 1949 tavaszától mind a két megyében fokozódott a kulákság elleni harc.

Bihar megye vezetői 1949 augusztusában arról számoltak be, hogy „... Bihar megyében nagyjából helyesen vittük az osztályharcot, a korlátozás álláspontján állunk, ennek tudható be, hogy megyénk a földfelajánlás terén (kulákföldek – G. I.) az összes többi megyével szemben az első helyen áll”.¹⁵ A gazdagparasztság földfelajánlásának az volt az oka, hogy a súlyos terhektől ilyen módon igyekeztek megszabadulni.

12 A táblás gazdaságok munkájáról a helyi sajtó részletesen beszámolt: „Példamutató munkát végez a debreceni földbérlőszövetkezet”. *Tiszántúli Néplap*. 1949. január 7. „Gyapotermelésbe kezd a nánási közös gazdaság.” Uo. „Valóságos szövetkezeteket a csoportokból.” Uo. 1949. január 2. „A balmazújvárosi mezőgazdasági nagyüzem elkészítette és megvitatta üzemi tervét.” Uo. 1949. január 14. „Egyesült a negyvenhét felé forgácsolt táblás csoport.” Uo. 1949. január 16. A szövetkezetek számára meghirdetett őszi munkaversenyt a nádudvari nyerte a hajdúhadházi és a debreceni előtt. Uo. 1949. január 14.

13 *Rákosi Mátvás*: Népi demokráciánk új feladatai. Válogatott beszédek és cikkek. Bp. 1951.

14 *Uő.*: Beszéd és zárszó az MDP KV 1949. március 5–6-i ülésén. Uo.

15 *PI. A. 2/8–128*. Idézi: *Molnár Lászlóné*: A mezőgazdaság fejlődése és az agrárnépesség átrétegződése Hajdú-Bihar megyében. 1945–1963. Kandidátusi disszertáció. Kézirat 87. old.

A hajdúböszörményi pártbizottság 1950 áprilisában hangsúlyozta ugyan, hogy: „A szocialista szektor nem annyira fejlett, hogy a kulákság termelésére ne lenne szüksége. A Kormány korlátozza a kulákságot”.¹⁶ A gazdagparasztság úgymond „korlátozása” 1950-től egyre inkább felszámolássá változott. Bihar megyében 1950 februárjában már 27 000 kh földet ajánlottak fel, ami a gazdagparasztság összes földterületének kb. az 50⁰/₀-a volt. A Központi Vezetőség határozatában megállapította: „... a kulákföldek fokozott felajánlásának oka baloldali elhajlás, ami tapasztalható volt a megyebizottság mezőgazdasági osztályán”.¹⁷ Hasonló helyzet alakult ki a néhány hónap múlva megalakított Hajdú-Bihar megyében is: „Az elmúlt esztendőben nemcsak a kulákság akkumulációs lehetőségét csökkentettük, hanem földjét és felszerelését is. Ez az utolsó pár hónapban olyan méretű lett, ami már nem tekinthető a korlátozással együttjáró kiszorításnak, hanem erős a veszély a kulákság likvidálására való átcsapásra”.¹⁸ A fejlesztési céloknak megfelelően létrejött a gazdagparasztoktól felajánlás, illetve kisajátítás útján létrehozott földalap, amely lehetővé tette a szövetkezetek szervezését.

A fejlesztés másik fontos eleme volt az egyénileg dolgozó – lehetőleg földdel is rendelkező – parasztok szövetkezetekbe tömörítése, illetve egyre több termelőszövetkezeti csoport létrehozása. Ennek a célkitűzésnek a megvalósítását nemcsak a parasztságnak a földhöz való szoros kötődése akadályozta, hanem a már létrejött szövetkezetek gazdálkodásának alacsony színvonala és tagosságának súlyos megélhetési gondjai is.

Az egyénileg dolgozó parasztokat a szövetkezeti eredmények nem csábították a közös gazdálkodásra. A súlyos adóterhek, a tagosítások és az erősza-
kos szervezés ellenére különösen a középparasztok tömegei távol tartották magukat a szövetkezetektől.

A számszerű fejlesztés nyilvánult meg abban is, hogy 1950 nyarán egymásután emelték „Önálló szövetkezeti” szintre a megye több közös gazdaságát, jóllehet, a kívánatos feltételek csak részben alakultak ki.¹⁹ A megyei vezetés az országos célkitűzések alapján irreális fejlesztési tervet dolgozott ki 1950 őszére, amikor is 100 ⁰/₀-os fejlesztést irányzott elő. „A cél – szögezte le a megyei párt-

16 HBmA. MDP iratok 1950.

17 PI. A. 2/8–195.

18 Uo. 2/8–196.

19 1950-ben sorra megalakították az önálló termelőszövetkezeteket az alacsonyabb szintű társulásból. A fejlesztés erőszakoltságára jó példa a hajdúböszörményi Ságvári Tszcs önálló szövetkezetté emelése. 1950. augusztusban az illetékes szervek a csoportot nem tartották alkalmasnak magasabb szint elérésére. Mivel a megyei szervek változatlanul sürgették a fejlesztésnek ezt a formáját is, 1950. október 28-án a Ságvári önálló termelőszövetkezetté alakult. HBmL. XXIII. 9. Rsz. 816. 1950. október 28.

Önálló termelőszövetkezetek:

Biharkeresztesi járás: berekböszörményi Petőfi

Berettyóújfalui járás: csökmői Kossuth, hencidai Újvilág, váncsodi Vöröscsillag

Debreceni járás: balmazújvárosi Lenin, Vöröscsillag

Debrecen: kisszepesi Petőfi, cserei Vöröscsillag, kishegyesi Táncsics

Hajdúböszörmény: Vöröscsillag, Ságvári

Hajdúnánás: Micsurin

Hajdúszoboszló: Kossuth

Polgári járás: egyeki Sztahanov, polgári Táncsics, tiszacsegei Kossuth

Püspökladányi járás: földesi Petőfi.

A derecskei járás nem tett javaslatot, mivel a tagosítás náluk még nem történt meg. Az 1950-ben létrehozott önálló szövetkezetek teljes felsorolása adatok hiányában nem lehetséges. HBmL. XXIII. 9. Rsz. 816. 1950. július 28, aug. 26.

bizottság álláspontját az elsőtitkár – az, hogy minden termelőszövetkezeti csoport legyen legalább 700 holdas és minden tszcs-tagra átlagosan 8 kh föld jusson”.²⁰ A tagszervezést a különböző kampányfeladatok során fokozottabban sikerült a megyei vezetésnek napirendre tűzni. A nádudvari „Sztálin” Tszcs Sztálin 71. születésnapjára 100 tag beszervezését vállalta és versenyre hívta a járás többi szövetkezetét is. Ennek az akciónak az eredményeként jelentős tagtoborzást sikerült elérni.

Mégis: a párt és a tanácsi vezetők közös erőfeszítései ellenére már az ősz folyamán látszott, hogy a fejlesztési programot nehezen lehet megvalósítani; ez csendült ki a Megyei Tanács VB állásfoglalásából „... a tszcs fejlesztés nem kampánymunka, hanem azt addig kell vinni, amíg egyéni dolgozó paraszt van.”²¹

Az 1950. évi fejlesztési programot nem sikerült megvalósítani: „Jobb eredményt kellett volna elérni – állapította meg a megyei pártbizottság titkára” a legközelebbi időben Nádudvarra, Hajdúsámsonra, Hajdúnánásra kell minden erőt bevetni, hogy elérjük a *turkevei szintet*, (Kiemelés G. I.) minden járásban a súlyponti községeket kell kijelölni, ezek lesznek a példaképek”.²² Valószínű, hogy az országos vezetés a fejlesztés terén elmaradt megyék párt- és tanácsi vezetőit a turkevei eredmény elérésére ösztönözték. Az országos vezetés nem a megyei adottságok, gondok és problémák feltárásán alapuló reális fejlesztést kívánta, hanem a gyors felzárkózást a példává emelt Turkevéhez. Hiába hangsúlyozták a megyei vezetők a megszilárdítás elsődlegességét a fejlesztéssel szemben – feladatuk nem lehetett más, mint a turkevei szint minél hamarabbi elérése.

1953 nyarán azonban a Megyei Tanács VB is kedvezően ítélte meg a fejlesztési lehetőségeket „... hatalmas méretű felfutásra számíthatunk, tekintettel a kiépülő öntözési rendszerre”.²³ Ennek a tervnek a megvalósítását derékba törte Nagy Imre kormányprogramjának elhangzása. A szövetkezetek szervezése nemcsak hogy megtorpant, hanem komoly mértékben vissza is esett. Nagy Imre beszéde után már voltak olyanok, akik a tartalék földeket visszakövetelték.²⁴ A megye több termelőszövetkezetében felvetődött a kilépés gondolata, végül – zömmel középparasztokból álló – 15 termelőszövetkezet és 24 termelőszövetkezeti csoport oszlott fel. A termelőszövetkezeti mozgalom megtorpanása jelezte a szövetkezetekben meglévő feszültségeket és ellentmondásokat. Nyil-

20 1950. augusztusában a fejlesztés megyeszerte megindult, 63 helyen alakult meg az újonnan belépők csoportja. A megyei Tanács V. B. leszögezte: „Az őszi fejlesztés munkáját minden állami és igazgatási szervnek támogatni kell”. A szervező munka koordinálatlansága miatt azonban olyan eset is előfordult, hogy az adóhivatal a nádudvari és toldi csoportokkal szemben 100%-os adóbehajtást rendelt el. HBmL. XXIII. 1/a. 1950. aug. 7. Az őszi fejlesztéssel kapcsolatban a megye több részén felvetődött, hogy a tszcs vezetők nem tekintik szívügyüknek, ebből „... arra lehet következtetni, hogy félnek a csoport területének és tagságának szaporodása folytán keletkező nagyobb felelősség és az ezzel járó több munkától”. HBmL. XXIII. 9. Rsz. 816. 1950. júl. 31.

21 HBmL. XXIII. 1/a. 1950. dec. 5.

22 HBmL. XXIII. 1/a. 1951. jan. 6. Az 1951 elején kezdődő szervezési munkákat több tényező akadályozta: a tsz-tagok egy része ellenzi a fejlesztést, a szövetkezetek gazdálkodása nem példászerű az egyének számára, akik jelenleg jobban állnak mint a csoport tagok, a tanácsapparátus létszáma alacsony a nagyszámú szövetkezetekhez. (A debreceni tanács mezőgazdasági osztályának 36 tszcs-t kell irányítani!) HBmL. 1/a. 1951. jan. 23.

23 HBmL. XXIII. 1/a. 1953. jún. 16.

24 HBmL. XXIII. 1/a. 1953. okt. 26.

vánvalóvá vált, hogy átgondoltabb és megalapozottabb fejlesztés biztosabban vezethetett volna a célhoz, a mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez.

Az 1953-as év kedvező termelési eredménnyel zárult a termelőszövetkezetekben. Ennek eredményeként 1954-ben kedvezőbb lehetőségek kínálkoztak a termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlesztésére. A Központi Vezetőség 1955. március 4-i határozata megállapította, hogy az elmúlt időszakban a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztése terén komoly hibák is előfordultak az eredmények mellett. A megyében is voltak olyan nézetek, amelyek tagadták a mezőgazdaság szocialista átszervezésének szükségességét. A határozat alapján a Megyei Pártbizottság kijelölte a fejlesztés legfontosabb feladatait Hajdú-Bihar megye vonatkozásában: valamennyi I–II. típusú szövetkezet alapszabály szerint dolgozzon és 50 0/0-át fejlettebb típusúvá kell emelni; el kell érni, hogy a megye minden községében legyen termelőszövetkezeti csoport; az 1953 június előtti 18 termelőszövetkezeti községet helyre kell állítani és ezen túl 5–6 községet termelőszövetkezeti községgé kell fejleszteni.

A fejlesztési terv megvalósítása sok gondot okozott a párt és tanácsi vezetőknek. Debrecen esetében a fejlesztés szinte kilátástalan volt, mivel a város határában működő 30 termelőszövetkezet körbe fogta a várost, és az egyéni gazdaságok szétszórtaan helyezkedtek el, kivétel csak a Dombos és Tornynos tanya környéke volt, ahol nagyobb számban éltek egyéniek, de itt a futóhomok miatt tsz szervezéshez rossz feltételek kínálkoztak. Hasonló problémákról más járások is panaszkodtak. Az őszi számvetésnél derült ki a fejlesztési terv erős irrealitása, mivel a családok számának növelését 40 0/0-ra, a tagokét 37,4 0/0-ra és a közös földterületet csak 25,6 0/0-ra sikerült emelni. A lemaradásnak több oka volt: nem volt megfelelő az előkészítés, a tanácsok nem vették ki részüket megfelelően a fejlesztésből, a szövetkezetek többsége elzárkózott a taglétszám növelésétől (pl. az álmosdi „Táncsics”, a hajdúsámsoni „Dózsa”, a hajdúböszörményi „Vöröscsillag”), a középapparasztokat változatlanul nem sikerült megnyerni a közös gazdálkodásnak.²⁵

	Tervezet			Tény		
	család	tag	kh	család	tag	kh
B-újfalu	1000	1250	3000	388	469	2076
B-keresztes	280	350	2900	158	199	292
Debrecen	1000	1320	3000	231	287	290
Derecske	860	1100	2000	172	216	388
Nagyléta	800	1100	2000	121	133	94
Polgár	300	375	2500	261	317	1255
P-ladány	1200	1400	5000	821	924	1643
H-böszörmény	350	450	3000	105	107	47
H-nánás	60	100	600	111	122	118
H-szoboszló	150	230	1000	44	77	93
Összesen:	6000	7700	25 000	2412	2851	6306

1956-ra új fejlesztési tervet dolgoztak ki a megye mezőgazdaságának erőteljesebb szocializálására. Az év végéig 7000 családot, 8000 tagot kívántak beszervezni 30 000 kh földterülettel.²⁶

25 HBmL. XXVII. 302. 1955. ápr. 13. A fejlesztés tervezete és teljesítése járási bontásban:
26 Uo.: 1955. máj. 4., 1956. febr. 14.

A megye termelőszövetkezeti mozgalmának fejlődése 1950—1956 között

Év	Termelőszövetkezetek, termelőszövetkezeti csoportok száma	Összes	Ebből szántó	Tagok	Családok
		terület kat. h.			

Mezőgazdasági termelőszövetkezetek

1950.	148	70 996			
1951.	161	96 428			
1952.	235	179 425	150 006	20 900	16 783
1953.	220	148 417	116 745	15 439	12 832
1954.	220	141 389	109 750	14 406	12 253
1955.	251	177 291	137 389	20 062	169 88
1956.	103	67 603	51 642	6 377	5 227

Termelőszövetkezeti csoportok

1950.	1	173			
1951.	83	23 072			
1952.	70	25 205	22 015	4 305	4 041
1953.	60	19 576	17 138	3 300	3 188
1954.	46	16 895	14 834	2 851	2 814
1955.	33	11 341	9 761	2 026	2 001
1956.	19	7 167	6 068	1 107	1 099

Termelőszövetkezetek összesen

1950.	149	71 169	61 028	10 784	7 566
1951.	244	119 500			
1952.	305	204 630	172 021	25 205	20 824
1953.	280	167 993	133 892	18 739	16 020
1954.	266	158 284	124 584	17 257	15 067
1955.	284	188 632	147 150	22 088	18 989
1956.	122	74 770	57 710	7 484	6326

Az 1950—1951. évekből nem állt minden adat rendelkezésre.

1956 tavaszától a megye területén is politikai ingadozás, bizonytalanság volt észlelhető, ami kihatott a termelőszövetkezetekre is. Az első félévben kivált a termelőszövetkezetből 506 család 644 tsz-tag. A debreceni határban működő szövetkezetek körében is nyugtalanság ütötte fel a fejét „... igen sok tsz-tag kéri kilépését, földjét; a kilépni szándékozók között 5–6 éves tagok is vannak”.²⁷

Az ellenforradalmárok 1956 októberében nem tudták maguk mellé állítani megyénk parasztságát sem, azonban kedvező lehetőséget teremtettek a ter-

27 Uo.: 1956. okt. 16.

melőszövetkezetek elleni támadáshoz. Az ellenforradalmi események hatására a megyében 51 szövetkezet oszlott fel, kilépett 11 798 tag, 78 478 kh földdel.

A megyei tanács mezőgazdasági osztálya egy későbbi összefoglaló jelentésében megállapította, hogy „Viszonylag legkisebb rombolást a püspökladányi és derecskei járásban, valamint a három városban okozott az ellenforradalom”.²⁸

A lenini szövetkezeti elvek; az önkéntesség és fokozatosság termelőszövetkezeti mozgalmunk első szakaszában nem érvényesültek. A pártvezetésnek a mezőgazdaság szocialista átszervezésére kialakított, az országos direktívákhoz alkalmazkodó irreális terve eleve kizárta ezt. 1949-től 1956-ig az elhajlásoknak megfelelően alakult a szövetkezeti fejlesztés megyénkben, a nagy nekirugaszkodásokat visszaesések követték, így a fejlesztési program következetes végrehajtásáról nem lehetett szó.²⁹ 1949-től sokan megízlelték a közös gazdálkodást; voltak, akik elfogadták, elsősorban az 1949-ben alakult első szövetkezetek tagjai és szép számmal akadtak olyanok is, akik kényszerkiterőnek tekintették a szövetkezetekben eltöltött időt.

Támogatás

Közismert az a tény, hogy a földosztás után a kisüzemekből álló mezőgazdaságból kellett megteremteni a szocialista mezőgazdasági nagyüzemeket. A közös gazdaságok munkájukat a gazdagparasztoktól megszerzett birtokokon, vagy a kisparaszti földtulajdonon minimális gazdasági felszereléssel az esetek többségében állatállomány nélkül kezdték meg. Arra is van példa a megyében, hogy a szövetkezet szervezésekor nem a nagyüzemi mezőgazdaság megalapozásának szándéka vezette az illetékes szerveket, hanem szociális szempontok. A Bihar megyei Mezőgazdasági Igazgatóság a darvasi termelőszövetkezeti csoport működési engedélyének megadását „... abból a szempontból javasolta, hogy annyira szegény nincstelen emberek voltak (a darvasi parasztemberek – G. I.) és másképpen nem tudtunk nekik munkát és megélhetést biztosítani”.³⁰

A fentiekből következik, hogy a termelőszövetkezeti mozgalom indítása, szélesítése állami támogatás nélkül nem volt megvalósítható. A lenini „állami támogatás” elvének széleskörű megvalósítására került sor megyénkben is. A gazdagparaszság korlátozása biztosította a szükséges földterületet, valamilyen gazdasági felszerelést és állatállományt – ez azonban legfeljebb a szövetkezet megalakításához volt elegendő, a közös munka elkezdéséhez viszont már kevés. Az állam ezért az első évben segítségére sietett a szövetkezeteknek, igaz, nagyon szűkös volt ez a támogatás. 1949-ben Hajdú-megyében 35 szövetkezet kapott építkezési hitelt, amiből elsősorban a romos gazdasági épületeket javították, a kezdő állatállomány részére férőhelyet biztosítottak, magtárakat javítottak, néhány kutat fúrtak. Gazdasági felszerelés vásárlására – lószerszámok, szekerek – 27 gazdaságnak biztosítottak fedezetet. Ezentúl még négy termelőszövetkezet takarmányvásárlásra, nyolc pedig forgótökre kapott hitelt.³¹

28 HBmT. mezőgazdasági osztályának iratai 1956.

29 Hajdú-Bihar megye fontosabb statisztikai adatai I. Debrecen, 1955. Uo.: 1956.

30 HBmL. XXIV. 219. 1949. szept. 21.

31 HBmL. XXIV. 220. 1949. dec. 18. Adatszolgáltatás a 3 éves tervhitelek felhasználásával kapcsolatban.

Ezeknek a hiteleknek a munka megindítása legegyszerűbb feltételeit kellett biztosítaniuk. Az állam a termelőszövetkezetek anyagi – technikai bázisának megteremtéséhez hiteleket nyújtott. A megye mezőgazdasága részére biztosított hitel az összes beruházáson belül az 50-es évek közepéig a következőképpen alakult:

1952.	1953.	1954.	1955.	1956.
48,1 ⁰ / ₀	47,1 ⁰ / ₀	62,2 ⁰ / ₀	67,2 ⁰ / ₀	62,3 ⁰ / ₀

Az összes mezőgazdasági beruházáson belül a termelőszövetkezetek részére biztosított hitel alakulása:

1952.	1953.	1954.	1955.
23,7 ⁰ / ₀	10,2 ⁰ / ₀	14,1 ⁰ / ₀	21,7 ⁰ / ₀
(26,5 mFt)	(21,6 mFt)	(41,- mFt)	(68 mFt)

A megyei mezőgazdasági beruházáson belül a közel 300 termelőszövetkezet részére biztosított hitelösszeg az igényekhez viszonyítva alacsony volt.

A beruházási összeg rendeltetés szerinti megoszlására csak átfogó megyei adatok állnak rendelkezésre:

Teljesített beruházások anyagi-műszaki összetétele

Megnevezés:	M: mFt				
	1952:	1953:	1954:	1955:	1956:
Építés	62,-	67,2	69,2	61,6	64,8
Gépi és tech. berend.	17,4	14,3	11,5	17,-	12,7
Egyéb	20,6	18,5	19,3	21,4	22,5

A fenti adatokból kiderül – a szövetkezetek beruházási tevékenysége is bizonyítja –, hogy a korszerű termelés szempontjából alapvető gépesítésre fordított összeg az ötvenes évek első felében minimális volt. A termelőszövetkezetek fejlődésének ebben a szakaszában ezért rendkívüli jelentőségű a gépállomások munkája, termelőszövetkezeteket támogató széles körű tevékenysége. A gépi munkák végzése mellett a gépállomás mezőgazdasági adták kezdetben a szakmai tanácsokat, segítették a munkaszervezet kialakítását, az üzemtervek készítését, a tagtoborzást. Igaz, hogy 1954-től igen sok – többségükben jogos – panasz hangzott el a gazdaságok részéről a végzett munkákkal kapcsolatban. Ennek ellenére az állami támogatás egyik legfontosabb területének kell tekintenünk a gépállomások munkáját.

Az állam biztosította a szövetkezetek számára a kezdő állatállományt. Ennek a segítségnek a nagyságát talán jobban érzékeljük akkor, ha adatokkal bizonyítjuk milyen alacsony szintről kellett elkezdni az állattenyésztést a szövetkezeteknek. Bihar megyében 1949 júniusában mindössze 10 olyan gazdaságot tartottak számon, amely jelentős állatállománnyal rendelkezett. Hajdú-megyé-

32 Hajdú-Bihar 1955.
33 Uo.: 1957.

ben 1949 őszén 59 szövetkezetből húsznak semmiféle állatállománya, férőhelye nem volt.³⁴

A Földművelésügyi Minisztérium döntése alapján 1949 őszén országszerte megkezdődött az állattenyésztés beruházási tervének kidolgozása. Az FM 8160/A. 28/1949. számú rendelete alapján a Hajdú-megyei Mezőgazdasági Igazgatóság felmérte a megye termelőszövetkezeteinek állattenyésztési helyzetét és javaslatot tett a szükséges állatállomány rendelkezésre bocsátása érdekében. A minisztérium a megye közös gazdaságai számára 1515 darab szarvasmarha, 1360 darab tenyészsertés és 8250 darab juh juttatását tervezte.³⁵

Az állami támogatás fontos területének számított a vetőmag, a műtrágya, a gépek biztosítása a szövetkezetek számára, az ellátásban előforduló zökkenők ellenére.

A termelőszövetkezetek gazdálkodásának magasabb szintre emelése érdekében már az első évben napirendre került a különböző szintű szövetkezeti vezetők, szakemberek képzése. A Bihar megyei Mezőgazdasági Igazgatóság 1949 májusában két hónapos brigádvezetőképző iskolára küldött 11 főt. Hasonló szervezéssel találkozunk Hajdú-megyében is.³⁶

Az állami támogatás – a hitelek elengedése, meghosszabbítása, gyorssegély, munkaegység-kiegészítés – nagyon sok termelőszövetkezet számára jelentett kiutat válságos helyzetből, adott új lehetőséget egy-egy kollektíva számára, hogy újra nekirugaszkozzék a közös gazdálkodásnak.

Az állami támogatás széles köre vált ismertté megyénkben is, enélkül a szövetkezeti gazdálkodás nem ereszthetett volna gyökeret. Ennek ellenére a fenti támogatás más egyéb tényezőkkel együtt nem tudta a kisüzemi gazdálkodás medréből a szövetkezetek tömegét kiemelni. 1949-től az alapokat kellett lerakni és ehhez sokkal nagyobb anyagi és társadalmi erőfeszítésre volt szükség.

Irányítás

A termelőszövetkezetek szervezésében és támogatásában már kirajzolódtak az irányítás legfontosabb jellemzői.

A Földművelésügyi Minisztérium szakmai irányítása a Mezőgazdasági Igazgatóságon, a tanácsokon, illetve a gépállomásokon, a különböző vállalatokon keresztül valósult meg. Feltétlen említést kell tennünk területileg illetékes (községi, járási, városi és megyei) pártszervezetekről, amelyek elvi, de nagyon sok esetben operatív módon vállaltak irányító szerepet a termelőszövetkezetek fejlesztésében és megszilárdításában. Az erőltetett fejlesztés, az anyagi eszközök hiányában elégtelen támogatás, a szövetkezetek rendkívül bonyolult, elmentmondásos élete, munkája egy nagyon sajátos irányítási stílust alakított ki a termelőszövetkezetek vezetésére.

Nem vállalom ezúttal az irányítás struktúrájának és mechanizmusának elemzését, csak arra tehetek kísérletet, hogy felvillantsam: milyen pozitív, illetve negatív hatással járt a megyei szövetkezetek fejlődésére a sokirányú, de nem

34 Jelentős állatállománnyal rendelkező bihari szövetkezetek: Méhkerék Darvas III., Sarkad Dózsa, Lenin, Berettyóújfalu Dózsa, Zsadány Kossuth, Biharkeresztes Petőfi, Nagyrábé Kossuth, Almosd Táncsics, Monostorpályi Dózsa. HBmL. XXIV. 219. 1949. jún. 7.

35 Uo.

36 HBmL. XXIV. 219. 1949. máj. 26. *Székelyhidi Ágoston-Lázár Imre: Huszonöt éve együtt.* Debrecen, 1974.

kellően összehangolt irányítás, ellenőrzés. A szövetkezetek létrehozásában, a gazdaságok első éveiben valamennyi irányító szervnek fontos szerep jutott. A parasztság szövetkezetbe tömörítése minden esetben komoly felvilágosító, szervező munkát követelt elsősorban a pártszervezetektől és a tanácsoktól. Az irreális fejlesztési programok megvalósítása során viszont az átszervezést irányító szervek erőszakos módszereket használtak, a tervszámok minden áron való teljesítésére törekedtek. A termelőszövetkezetek megalakítása után a Mezőgazdasági Igazgatóság irányításával indult meg a termelő munka: szakemberei elkészítették az üzemterveket, az egyes soron lévő munkák programját (pl. gyomirtási, aratási munkaterveket); támogatást nyújtottak a kezdő vezetőségeknek, javaslatokat dolgoztak ki a munkaszervezet létrehozására; ellenőrizték és egyben tanácsot adtak a folyósított hitelösszegek felhasználására; vándorkönyvelői vetették meg az alapját a szövetkezetek pénzügyi és számviteli munkájának; igyekeztek a gazdaságok termelő munkájához szükséges felteteleket biztosítani (gépek, műtrágya, vetőmag, takarmány, építőanyag stb.)³⁷ A tanácsok ezt a segítő-irányító munkát vitték tovább, de a hangsúlyt egyre inkább az adminisztratív irányításra helyezték. A bárándi „Dózsa” Termelőszövetkezet 1952. március 17-i közgyűlésén a járási tanács küldötte bejelentette, hogy a csoportnak teljesíteni kell termelési tervét „... még akkor is, ha a csoport tagsága úgy érzi, hogy nagyon feszített és szinte lehetetlennek látszik”³⁸

A tervgazdálkodás bevezetése és kiterjesztése az egész népgazdaságban a szocializmus építésének egyik legfontosabb feltétele. A mezőgazdaságban ez a tervszerűség a vetésszerkezet kialakításával kezdődött el. A Földművelésügyi Minisztérium 8201-7/1949. számú rendelete alapján a termelőszövetkezeti csoportok maguk állapíthatták meg vetésterveiket, de „... a vetési tervéknél az alábbi szempontokat tartoznak követni: a szántóterület 40⁰/₀-át kenyérgabonával, 8-10⁰/₀-át ipari növényekkel, 9-12⁰/₀-át szalastakarmánnyal, 7⁰/₀-át tavaszi árpával, 22-25⁰/₀-át kukoricával kell bevetni”³⁹ Ha a vetéstervek felső értékét vesszük, az előírás a vetésterv 94⁰/₀-át meghatározza. A tervszerűség indokoltsága mellett ezek a szigorú megkötések, illetve bizonyos növények erőszakolt termesztése többször nehéz helyzetet teremtett a szövetkezetek vezetői számára. A termelőszövetkezetek évről évre követelték bizonyos ipari növények termesztésének csökkentését, megszüntetését. Különösen a gyapot termesztéstől idegenkedtek. A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1951 októberében elfogadta az egyik püspökladányi termelőszövetkezetnek az álláspontját: vagy gyapotot, vagy más ipari növényt termeszt, de a kettőt együtt nem. Az 1953. júniusi határozat után a hajdúböszörményi városi tanács mezőgazdasági osztálya a gyapot termesztésében bekövetkezett kudarcokért a Gyapot Termeltető Vállalatra hárította a felelősséget.

Hajdúnánáson úgy akartak rizst termeltetni a szövetkezettel, hogy a munkásoknak nem tudtak gumicsizmát biztosítani, nem volt elég a munkaerejük és nem rendelkeztek a rizstermeléshez értő szakemberrel.⁴⁰

37 HBmL. XXIV. 220. 1949. jún. 16., júl. 11., nov. 11. Bednár Jenő tsz.-könyvelő 1949. május 6-15-ig segítséget nyújtott a könyvelői munka megindításához derecskei, sárándi, hosszúpályi, monostorpályi, álmosdi és biharkeresztesi szövetkezeteknek. HBmL. XXIV. 219. 1949. máj. 18.

38 HBmL. XXIX. 625/a. 1952. márc. 17.

39 HBmL. XXIV. 220. 1949. aug. 22.

40 Uo.: 1949. jún. 27.

Hasonló példakkal bizonyítható, hogy az egyes növények erőltetett termesztéséhez sem az objektív, sem a szubjektív feltételek nem voltak meg. Az ilyen jellegű irányítás csak károkat okozott a csoportoknak. A megyei tanács végrehajtóbizottsága 1951 telén intézkedéseket tett a termelőszövetkezetek védelmére „A VB felhívja a Mezőgazdasági Osztály vezetőjét, gondoskodjék arról, hogy a termelőszövetkezeti csoportok az ipari növényekre szerződést csak olyan méretekben kössenek, amilyen mértékben annak előfeltételei biztosítva vannak”.⁴¹ A fenti lépés ellenére 1953-ig a különböző termeltető vállalatok nagyon sok esetben népgazdasági igényeket hangoztatva diktáltak a termelőszövetkezeteknek. Az egyeztetett irányításról ezekben az években egyáltalán nem beszélhetünk. Az FMSZ-ek is különböző módon alakították ki kapcsolataikat a csoportokkal. A hosszúpályi FMSZ 50 000,-Ft előleget adott a szövetkezetnek, hasonló módon előleggel segítette a közös gazdaság munkáját a berekbőszörményi FMSZ is. Ugyanakkor a megye többi Földművesszövetkezete még a tsz-tagok munkára alkalmazásától is elzárkózott.⁴² A szövetkezetek életében előforduló hibák kiküszöbölésének legáltalánosabban elfogadott megoldása: a szövetkezetek elnökeinek, vezetőségének leváltása volt.⁴³ Az irányító szervek, elsősorban a tanácsok – a sokszor nagyon jogos leváltások mellett – nem ismerték, vagy nem ismerhették fel, hogy az alapvető ellentmondások a szükséges gazdálkodási feltételek hiányából erednek.

Az 1953. évi júniusi határozatot követő bizonytalanság tovább nehezítette az irányítást „Nagy Imre beszéde után még egyes funkcionáriusaink is tanácsatlanok voltak a falusi osztályharc további feladataival”.⁴⁴

A határozat szellemében azonban pontosan a párt és a tanácsok vezetői foglalmazták meg legvilágosabban a közös gazdaságok sérelmeit, jogos igényeit, amelyek orvoslása, teljesítése elősegítette a szövetkezetek kedvezőbb fejlődését: a megye termelőszövetkezetei súlyos munkaerőhiánnyal küzdöttek megalakulásuktól kezdve. Számítalan esetben társadalmi munkára szervezett rohambrigádokkal sikerült a terményeket betakarítani. A születő üzemek, gyárak munkaerőszükségletét ennek ellenére faluról kellett biztosítani. Hajdú-Bihar megye rendszeresen megkapta a toborzandó munkáslétszámot és azt igyekezett is biztosítani. 1953 júliusában a megye mezőgazdasági munkáinak elvégzésében 600 honvéd vett részt, ilyen körülmények között kellett volna Borsod megye részére 1200 munkást toborozni. A megyei tanács a megyében is gondot okozó munkaerőhiány miatt a toborzást nem tartotta teljesíthetőnek.⁴⁵ A termelőszövetkezetek önállóságának növelése érdekében a megyei tanács lépéseket kívánt tenni a szakminisztériumnál, hogy a tsz-ek „... szükségletüknek megfelelően

41 A megyei pártbizottság első titkára állapította meg: „... egyes szakemberek a termelőszövetkezeti csoportokat – az elnökök tiltakozása ellenére – olyan mennyiségű ipari növény, pl. gyapot termesztésével terhelik meg, amelynek megművelésére nem képesek”. HBmL. XXIII. 1/a. 1951. nov. 20.

42 HBmL. XXIV. 219. 1949. dec. 24.

43 1949–1950-ben a megye több termelőszövetkezetében elnök cseréje került sor és a vezetőség több tagját is le kellett cserélni. Például hajdúböszörményi Vörös csillag, zsákai Győzelem, berettyószentmártoni Győzelem, csökmői Kossuth, több debreceni szövetkezetnél. 1950 decemberében a megyei tanács elnöke a tszcs-vezetők újjáválasztását jelölte ki célul. HBmL. XXIII. 1/a. 1950. dec. 27., 1950. júl. 24., XXIX. 627/a. 1950. júl. 15.

44 „Nagy Imre és Rákosi beszéde nyomán Tiszacsege községben is voltak a termelőcsoportok vonalán félreértések. A megyei tanács segítségét kéri az ellenséges hangok visszaverésére” HBmL. XXIII. 1/a. 1953. júl. 14., júl. 30.

45 HBmL. XXIII. 1/a. 1953. júl. 7.

építkezessenek”, felvetette az előregedett juhtörzsállomány cseréjét, mivel a gyapjúhozam csökkent és szaporodásuk sem volt megfelelő. A tanács jelezte a növénytermesztés területén jelentkező problémákat is; mivel a gazdaságok munkaerőhiánnyal küzdenek, inkább a külterjes gabona termesztést szorgalmazzák; nem megnyugtató a szövetkezetek vetőmagellátása sem, hiszen szeptember elején a biharkeresztesi és a derecskei járásokban 28 közös gazdaságnak nem volt meg a vetőmagja.⁴⁶ A végrehajtóbizottság 1953 őszén kedvezően foglalt állást a szövetkezeti önállóság legfontosabb kérdéseiben, „A csoport tag-sága döntsön a terveknél, zárszámadásoknál, beiskolázásoknál, hiteleknel”.⁴⁷ Az új beszolgáltatási rendszer lehetővé tett bizonyos felhalmozást a szövetkezetek számára.⁴⁸

A Központi Vezetőség 1955. március 4-én kelt határozata értelmében az irányítási munkában újra megerősödött a centralizációs jelleg. Az 1953 előtti helyzetnek megfelelően: „A meglévő termelőszövetkezetek termelési színvonalának szakadatlan növelése mellett, elsősorban felvilágosító munkával biztosítani kell azt, hogy már ebben az évben megszűnjék a termelőszövetkezeti mozgalom egyhelyben topogása, meginduljanak a belépések és a régi termelőszövetkezetek mellett újak is alakuljanak.”⁴⁹ A termelőszövetkezetek 1949–1956 közötti munkáját a politikai elhajlások szerint ingadozó kiegyensúlyozatlan és koordinálatlan, sok esetben szakmailag képzetlen szervek irányították, noha az irányítás struktúrájában és mechanizmusában súlyos hibák voltak, mégis az általános politikának és gazdaságpolitikának megfelelő irányítási rendszer érvényesült bennük, amely elérte, hogy a termelőszövetkezetekben természetes dologgá vált a gépek alkalmazása, a műtrágyázás, az újabb zoológiai eljárások bevezetése, a nagyüzemi táblák kialakítása és egyre inkább a nagyüzemi gazdálkodás szükségességének felismerése. Ugyancsak ezekben az években alakult ki a termelőszövetkezeti mozgalom szakmai-politikai irányítására megfelelő apparátus a pártszervezeteknél és a tanácsoknál egyaránt.

A termelőszövetkezeti csoportok belső élete

A gazdálkodás megszervezése

Az előző fejezetben a termelőszövetkezeti mozgalom külső tényezőinek legfontosabb jellemző vonásait kíséreltük meg vázolni, e helyen a *termelőszövetkezet* sajátos belső világát, munkáját, fejlődésének segítőit és akadályait próbáljuk meg bemutatni.

A szocialista nagyüzemi gazdálkodás megteremtése a nadrágszij-parcellákat megművelő kisparasztnak birtokain rendkívül nehéz feladat volt. Fel kellett

46 Uo.: 1953. júl. 21., szept. 1., szept. 8.

47 Uo.: 1953. okt. 26.

48 Pl. a debreceni Rákosi-telepi Petőfi Tszcs beadási kötelezettsége 502 kh 1103 □-öl terület után a következőképpen változott:

	1953. év	1954. év
Termény	154,270 kg	116 000 kg
Tej	12 550 lt	9 000 lt
Tojás	754 kg	350 kg

HBmL. XXII. 1/a. 1954. febr. 1.

számolni a régi megszokott termelési módot, szemléletet. Ki kellett mozdulni „az apám, a nagyapám is így csinálta” kényelmes és mégis szinte embertelenül magányos paraszti életből és meg kellett találni az új formákat, amelyek lehetőséget kínáltak a közös munkához, a gépekhez, a nagy táblákhoz. Új, az előzőektől lényegesen eltérő üzemi szervezetet kellett kialakítani. Stenczinger László helyesen mutat rá, hogy „... a termelőszövetkezetek közös nagyüzeme nem egyszerű összesítése a benne tömörült egyéni parasztgazdaságoknak”.⁵⁰ A termelőszövetkezet megalakításától a nagyüzemmé válásig hosszú és céltudatos szervező munkára van szükség.

Hajdú és Bihar megyében 1949 kora tavaszán kezdődött meg a termelőszövetkezeti csoportok szervezése. Az első évben ezek a gazdaságok legjobb esetben egy – egy középparaszti gazdaság színvonalát ha elérték. A nagyüzemi szervezet kialakítását különböző adottságok határozták meg: a tagok száma, szociális összetétele, a földterület mérete-minősége, elhelyezkedése – művelési ágainak megoszlása, valamint a rendelkezésre álló épületek, gépek, eszközök mennyisége, az állatállomány és a közös gazdálkodáshoz szükséges egyéb feltételek.

Hajdú-Bihar megye termelőszövetkezeteinek egyrésze a mostoha természeti viszonyok miatt a Berettyó és a Körösök vidékén, a Nyírségben és a Hortobágyon gyenge gazdálkodási eredményt tudtak felmutatni, aminek következtében a termelőszövetkezeti tagság élet- és munkakörülménye, jövedelme kedvezőtlenebb volt, mint a megye más részein élő és dolgozó termelőszövetkezeti parasztságé. Az 1949- és 1950-ben létrehozott csoportok többsége nem alakított ki differenciált üzemi szervezetet, a tagokat a növénytermesztési munkára munkacsoportokba szervezték. 1951-től a terület és a létszám növekedése következtében a munkacsoportokat brigádokba tömörítették. Az állattenyésztők, az építők és a műhely dolgozói külön egységekben dolgoztak.⁵¹

A szakirodalom egybehangzó véleménye szerint az eredményes gazdálkodás egyik legfontosabb tényezője a vezetés. A megye termelőszövetkezeteiben – néhány kivételtől eltekintve – az ötvenes évek közepéig rendkívül nagy volt az elnökök, a vezetőségek fluktuációja. Az általános tapasztalat az, hogy a vezetés állandósága kedvező hatást gyakorol a gazdálkodásra. Száz termelőszövetkezetre kiterjedő részletes elemzés bebizonyította, hogy azok a termelőszövetkezetek, amelyek az elmúlt két évben elnököt változtattak, a két év átlagában 9–16⁰/₀-kal rosszabb gazdasági eredményeket értek el. Ahol nem változott az elnök személye, ott az egy kh mezőgazdasági területre jutó termelés 11⁰/₀-kal, az egy tagra jutó termelés 9⁰/₀-kal és az 1000 Ft ráfordításra jutó termékek értéke 16⁰/₀-kal volt több.⁵²

A megyei szervek törekedtek a szövetkezeti vezetés színvonalának erősítésére a különböző tanfolyamokra, iskolákra való beiskolázással, a vezetőkádereknek a mezőgazdaság területére való átcsoportosításával. Mindezek eredményeként 1955 végére a termelőszövetkezeti vezetők szakképzettségének színvonalára a következő módon alakult:

49 *Szabad Nép* 1955. márc. 9.

50 *Stenczinger László: Az Úttörő Termelőszövetkezet és a közös gazdálkodás szervezése.* Bp. 1959.

51 HBmL. XXIV. 219. 1949. dec. 24., XXIV. 220. 1. 1949. jan. 31., aug. 5. *Székelyhidi A. – Lázár I.: i. m., Gazdag István: A hajdúböszörményi Vöröscsillag Mezőgazdasági Termelőszövetkezet 25 éve.* Hajdúböszörmény, 1974.

*Mezőgazdasági termelőszövetkezetek vezetőinek szakképzettsége
(1955. december 31.)*

Megnevezés	Száma	Egyetemi, főiskolai, akadémiai	Mező- gazdasági, közép- iskolai	Brigád- vezető képző	Elnök képző	Egyéb mező- gazdasági szak	Könyvelői	Képes- tással nem rendel- kezők száma					
									tanfolyami				
									képesítéssel rendelkezők száma				
Elnök	251	50	—	8	37	35	1	150					
Agronómus	22	13	4	—	—	2	—	3					
Zooteknikus	9	1	—	5	—	3	—	—					
Növénytermesztő brigádvezető	322	1	1	73	1	12	—	234					
Állattenyésztő brigádvezető	129	3	2	23	2	11	1	87					
Könyvelő	268	3	18	2	2	4	153	86					

A fenti táblázatból kitűnik, hogy a szövetkezetek vezetése – szakmai vonatkozásban – még mindig igen alacsony színvonalon állt, az elnökök több mint fele képesítés nélküli volt, felsőfokú képesítéssel viszont csak 20⁰/₀ rendelkezett. A kevés számú agronómus képesítése megfelelő volt, a problémát itt az jelentette, hogy a gazdaságok kevesebb mint 10⁰/₀-ban alkalmaztak megfelelő szakembert. Nehezen lehetett leküzdeni a tagság idegenkedését a diplomás szakemberektől. A termelőmunkát közvetlenül irányító brigádvezetőknel a képesítés nélküliek aránya több mint kétharmad volt. A számviteli – pénzügyi munka szempontjából alapvető feladatot betöltő könyvelők egy harmada képesítéssel nem rendelkezett. A termelőszövetkezetek feloszlása, újjászervezése, egyesülése akadályozta a munkaszervezet stabilizálódását. Azokban a szövetkezetekben, ahol sikerült biztosítani a vezetés állandóságát, megfelelő létszám és terület állt rendelkezésre, az eredményes gazdálkodás viteléhez nélkülözhetetlen szakemberek beállítása megtörtént, az ötvenes évek közepére kialakulhatott a megfelelő munkaszervezet.

Az üzemágak fejlődése

Megyénkben a szövetkezetek termelésének fő ágazatai a növénytermelés és az állattenyésztés voltak. A két ágazat természetszerű egymásra utaltsága, kölcsönös fejlődést tételezett fel. Szakál Pál helyesen mutat rá, hogy az 1948–1956 közötti szakaszban a gazdaságvezetés egyik hibája éppen az volt, hogy a mezőgazdaságot nem egy egységes területnek tekintette. A mezőgazdasági igazgatás és irányítás vonalán külön területként és érdekként fogták fel a növénytermelést és állattenyésztést. Ennek káros következményei az ágazatok fejlődésében jelentkeztek is; az állattenyésztés nem kapta meg a feltétlen indokolt beruházásokat és takarmánybázist, a növénytermelés számára viszont nem történt meg a szükséges istállótrágya és igaerő biztosítása.⁵⁴

52 *Stenczinger L.*: i. m. 38. old. Természetesen az alkalmatlan vezetők leváltására szükség volt, hiszen nagyon sok esetben ezt követően javult meg egy-egy csoport munkája.

53 Hajdú-Bihar. 1956. 156. old.

54 *Szakál Pál*: Mezőgazdaságunk fejlődése az első öt éves terv időszakában. *Agrártörténeti Szemle*. 1964. 1–2. sz.

Növénytermelés

A termelőszövetkezetek növénytermelésének profilját alapvetően a következő tényezők határozták meg: a kötelező vetésterv, a takarmányszükséglet növekedése, a munkaerő, a rendelkezésre álló géppark, az öntözési kapacitás alacsony volta, a műtrágyakeret szűkösége, a talajerő utánpótlás és a hagyományosan termelt növényi kultúrák. Gazdaságaink szívesen foglalkoztak szerződéses növények termesztésével – kivéve a gyapottal – mivel a termeltető vállalatok előleget folyósítottak.⁵⁵ A legáltalánosabb azonban a szántóföldi termelés volt. Az irányító szervek ellenőrzéseik során többször szóvátették a szerintük helytelenül kialakított növénytermelési szerkezetet és a belterjesség kialakítását szorgalmazták. A szövetkezetek azonban az árstruktúra és a költség tényezők miatt továbbra is a szántóföldi ártermelésre fektették a hangsúlyt.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek vetésterületének százalékos megoszlása⁵⁶.

Megnevezés	Vetésterület			
	1952.	1953.	1954.	1955.
	évben a szántóterület százalékában			
Búza	29,8	30,1	37,3	36,6
Rozs	3,6	2,8	3,2	2,7
Őszi árpa	3,6	4,9	3,8	5,0
Tavaszi árpa	4,8	3,5	5,5	4,5
Zab	2,1	1,5	2,0	2,2
Rizs	0,4	1,0	2,2	3,0
Kukorica	17,7	21,3	14,0	15,0
Burgonya	1,3	1,4	0,9	0,8
Cukorrépa	2,3	3,4	3,2	3,1
Takarmányrépa	1,2	1,4	1,5	1,5
Napraforgó	3,3	3,7	3,0	2,7
Dohány	1,0	0,9	0,8	0,8
Textilipari növények	4,1	3,5	1,0	1,4
Szántóföldi szálastakarmány	14,1	11,3	14,6	13,8
Zöldségfélék	2,7	1,2	0,7	0,9
Egyéb növények	7,0	7,2	5,3	5,6
Ugar	1,0	0,9	1,0	0,4
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0

A mezőgazdasági termelés gépesítése az ötvenes évek közepéig vontatottan haladt és több szempontból nem felelt meg a növénytermelési feladatoknak. A megyei tanács elnökhelyettese állapította meg, hogy a megye mezőgazdaságának gépesítése elmaradt az igényektől „... nincs lánctalpas traktorunk a homokos földre, nincsenek megfelelő növényápoló gépeink”. Gondot okozott a betakarítási munkák gépesítésének elmaradása. 1955 végére a szövetkezetek a következő gépállománnyal rendelkeztek:⁵⁷

55 HBmL. XXIV. 220. 1949. febr. 12., okt. 14., dec. 23.

56 Hajdú-Bihar, 1956. 73. old.

57 HBmL. XXIII. 1/a. 1953. jún. 16., Hajdú-Bihar. 1957. 185., 187., 189. old.

Erőgéppállomány:

Tehergépkocsi	MIA	MIB	Villany	Egyéb robbanó
	m o t o r			
49	111	69	128	54

Fontosabb munkagépek:

Lókapa	Fogatos vetőgép	Fűkaszázó	Lógereblye	Csigatriór
2041	832	318	476	75
Kalapácsos daráló	Battériás-háti permetezőgép		Gépi-kézi szecskavágó	Gépi-kézi morzsoló
178	59	225	150 94	70 193

Speciális gépek:

Tejszeparátor	Tejhűtő	Keltetőgép	Burgonya füllesztő
26	13	32	92

Nem sikerült országosan a növénytermelés szempontjából meghatározó szerepet játszó tervezett műtrágya mennyiséget sem biztosítani. Ugyancsak komoly problémát okozott a megfelelő vetőmag biztosítása. Az MDP debreceni VB 1953. február 18-i ülésén meg kellett állapítani: „Termelőszövetkezeteinknek olyan kevés a vetőmagjuk, hogy mondhatjuk, a szükségletnek csak 10–20%-a ha megvan. Ha megkapjuk a központi hitelt, akkor elmegyünk valamelyik megyébe felkutatni a vetőmagot. Ez azonban bizonytalan, mert már ősszel is voltak tsz-elnökök és vetőmag nélkül jöttek vissza”.⁵⁸

Nehezítette a termésátlagok növelését az évről évre ismétlődő tagosítás, amely a megye sok községének határát több ízben is átrendezte. A bizonytalanságban élő parasztok nem végezték el a szükséges trágyázást, talajművelést és vetési munkálatokat sem. Rontotta a termésátlagok alakulását a vetési kényszer. Az igazgatási és irányítási szervek mechanikusan, a gazdaságok területeinek arányában írták elő a különböző növények vetésterületét. 1950 decemberében a megyei pártbizottság titkára hívta fel a figyelmet arra, hogy az üzemtervek készítői nem vették figyelembe a talajadottságokat: homokon lévő termelőszövetkezeteknek kukorica és gyapot termelést írtak elő, holott itt a burgonya termesztése a leggazdaságosabb.⁵⁹

A megyei párt- és tanácsi vezetés a termelés növelésének fontosságát rendszeresen hangsúlyozta, különböző intézkedési tervek kidolgozására került sor. 1955 őszén 242 termelőszövetkezetből 200 már trágyakezelést alkalmazott, az egy kh-ra kiszórt műtrágyamennyiség pedig elérte a 90 kg-ot. A terméseredmények a jobb gazdálkodási feltételek kialakulásával emelkedtek a közös gazdaságokban, túlszárnyalták az egyéni gazdálkodók termelési szintjét.

58 PI. A. 2/8–421.

59 HBmL. XXIII. 1/a. 1950. dec. 5.

Termésátlag alakulása⁶⁰

	1954.		1955.		1956.	
	tsz	egyéni	tsz	egyéni	tsz	egyéni
Búza	5,6	6,3	10,7	8,9	7,2	5,8
Rozs	5,2	4,7	8,7	6,3	6,8	5,1
Ősziárpa	6,8	7,3	14,0	11,6	7,8	7,9
Tavaszi árpa	7,4	7,4	11,3	11,0	6,9	7,0
Kukorica	9,2	10,3	15,9	15,8	9,6	9,2
Burgonya	40,9	41,9	64,9	54,7	60,0	49,9
Cukorrépa	87,0	83,0	158,0	121,0	160,0	94,0
Lucerna	15,8	23,4	17,8	24,4	18,5	16,7
Vöröshere	17,5	26,8	14,9	18,3	19,5	17,6

Állattenyésztés

Az állattenyésztés nagyarányú fejlesztése mind üzemi, mind népgazdasági szempontból indokolt volt. Az 1949-ben alakult szövetkezetek jelentős része nem rendelkezett állatállománnyal. A Földművelésügyi Minisztérium 1950 szeptemberére a megye közös gazdasági számára jelentős kezdő állatállományt biztosított szarvasmarhából, sertésből és juhból.⁶¹

Az állatállomány minőségi fejlesztésének, a hozamok növelésének egyik alapvető akadály a takarmányhiány volt. A szövetkezetek évről évre nem tudtak elegendő takarmányt termelni, ugyanakkor a megyei szervek állandóan sürgették az állatállomány növelését.

A Földművelésügyi Minisztérium 1951. június 14-én felhívta a megyei tanács figyelmét arra, hogy: „... az 1951. évre előirányzott tervfeladatokat és ezzel együttjáró beruházásokat nagymértékben meg kellett emelni... főleg az állattenyésztésnél, de más területen is... A közös állattartás biztosítja a termelőszövetkezeti csoportok mintaszerű gazdálkodását és további fejlődését”.⁶² A megyei tanács tapasztalatai szerint a közös állatállomány növelésének több akadály volt. „A közös állomány fejlődésének nagy gátja volt az elmúlt években, hogy az állatfajok tervfeladata mechanikusan lett megállapítva. Így például az ebesi termelőszövetkezetet is kötelezték juhtartásra, annak ellenére, hogy legelővel egyáltalán nem rendelkezik”.⁶³

A debreceni városi tanács mezőgazdasági osztálya 1951 novemberében jelentette „... a megyei tanács által megadott sertés és szarvasmarha új tervszámokat elérni nem tudjuk... nagyon feszítettek... takarmánykiutalást nem kaptunk”.⁶⁴

A „megoldást” a megyei, városi vezetőszervek abban látták, hogy a termelőszövetkezeti csoportok a szabadpiacon vásárolják meg a takarmányt. A közös

60 Hajdú-Bihar. 1956. 87–94. old., Hajdú-Bihar. 1957. 131. old.

61 *Gazdag István*: Hajdú megye termelőszövetkezeti csoportjainak állattenyésztési helyzete 1949. őszén. *Debreceni Agrártudományi Egyetem Tudományos Közleményei*. 1970.

62 HBmL. XXIII. 9. 1951. jún. 14.

63 HBmT. Mezőgazdasági Osztály iratai 1955.

HBmL. XIII. 1/a. 1954. febr. 1.

gazdaságok anyagi helyzete, a tagok jövedelmi kilátásai viszont inkább az állatok eladását sürgette. 1952 őszén sem volt kedvezőbb a helyzet „Több termelőszövetkezet már feletette a kukoricáját, így sem hizott sertést, sem kukoricát nem tudott beadni, például Hajdúszoboszló, Nádudvar, Hajdúböszörmény”.⁶⁵ Addig, amíg a növénytermelés területén 1955-ben komoly eredmények születtek, az állattenyésztés vonalán – néhány szövetkezettől eltekintve – nem sikerült előre lépni. A közös sertésállomány még 1955-re sem érte el az 1953. évi szintet.

*A 100 kh-ra jutó számosállat Hajdú-Bihar megyében*⁶⁶

	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.
Termelőszövetkezetek	12,2	11,8	16,4	13,8	14,0
Egyéni gazdaságok	31,0	35,4	20,0	33,8	30,0

Az ötvenes évek közepéig a szövetkezetek messze elmaradtak az egyéni gazdaságok állatállományától. Az állattenyésztési ágazat jövedelmezősége szempontjából évről évre súlyos gondot jelentett az állattenyésztési hozamok alacsony színvonala. Az 1955. évi zárszámadásokat elemezve a nagylétei járásban megállapították, hogy a mérleghiány legtöbb esetben az állattenyésztéssel függ össze: „Termelőszövetkezeteink nagy része még most is inkább állattartással, mint állattenyésztéssel foglalkozik. Az állatszaporulat jelentős hányada ebben a gazdasági évben is elhullott. Ok: a gondozás és a takarmányozás nem volt megfelelő”.⁶⁷ Különösen a szarvasmarha tenyésztés hanyatlott vissza 1953 után. Ennek több oka volt: csökkent a szalastakarmány vetésterülete, az országos szervek – a megye tiltakozása ellenére – magasan állapították meg évről évre, a szarvasmarha kivágási keretszámát. A legjelentősebb viszont az volt, hogy az alacsony szarvasmarha – és tejárak miatt az üzemek ráfizettek a szarvasmarha tenyésztésre.

*Hajdú-Bihar megye termelőszövetkezetei állatállományának alakulása*⁶⁸
M: db

Év:	Szarvasmarha:	Sertés:	Juh:	Ló:
1951.	4 609	19 957	29 987	1682
1952.	6 418	30 313	43 647	2722
1953.	11 260	38 874	61 600	5701
1954.	8830	30 412	77 265	5009
1955.	8 091	33 078	76 176	5226
1956.	9621	47 652	83 529	5647

65 HBmL. XXIII. 2.

66 Hajdú-Bihar. 1956., Hajdú-Bihar. 1957. 171. old.

67 HBmT. Mezőgazdasági Osztály iratai 1955.

68 Hajdú-Bihar 1958.

A közös vagyon – a jövedelem

A termelés alacsony színvonala, az értékesítési nehézségek és a kedvezőtlen árstruktúra 1953 júniusa előtt rendkívül negatívan befolyásolta a termelőszövetkezetek gazdálkodását, pénzbevételét. Az adó és a beadási kötelezettségek, illetve ezek „önkéntes” túlteljesítése a jövedelem jelentős részét elvonta a gazdaságoktól. Mindezek alapján megállapítható, hogy az első években a közös vagyon megalapozása lassan haladt. Az 1953 júniusi határozat után a kormány által biztosított kedvezmények, a beadás mérséklése kedvezőbb lehetőségeket teremtett a közös vagyon növeléséhez.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek vagyoni helyzete.⁶⁹

M: mFt

Év	Álló	Forgó	Összes	Teher	Tiszta vagyon
	vagyon				
1953.	179 633	57 291	236 924	180 267	56 657
1954.	236 728	102 127	338 855	256 509	82 346
1955.	296 315	187 849	484 164	345 820	138 344
1956.	180 260	83 141	263 401	203 266	60 135
Egy kat. hold összes területre jut (Ft)					
1953.	985	314	1 299	989	310
1954.	1 619	698	2 317	1 754	563
1955.	1 984	1 258	3 242	2 316	926
1956.	1 740	802	2 542	1 962	580

A megye termelőszövetkezeteinek hatékonyabb gazdálkodását jelzik a következő adatok:⁷⁰

Fel nem osztható szövetkezeti alap, termelési alap és tartalékolt eszközök alakulása

Gazdasági év	Fel nem osztható szövetkezeti alap (1000 Ft)	Egy kat. hold összes területre jutó		Egy tagra jutó	
		fel nem osztható szövetkezeti alap	termelési alap és tartalékolt eszköz	fel nem osztható szövetkezeti alap	termelési alap és tartalékolt eszköz
		forint			
1952/53.	64 961	356	198	3460.	1927
1953/54.	90 597	620	457	5881	4339
1954/55.	104 203	698	698	6781	6782
1955/56.	61 518	594	400	4756	3202
1956/57.	88 688	825	718	7900	6870

⁶⁹ Hajdú-Bihar, 1958. 128. old.

⁷⁰ Uo. 129. old.

A termelőszövetkezeti tagok jövedelmének alakulását a közös vagyont is érintő tényezők mellett kedvezőtlenül befolyásolta az ún. maradványrendszerű fogyasztási alap létezése. Ez azt jelentette, hogy a szövetkezeteknél mindenféle kötelezettség teljesítése megelőzte a tagok jövedelmét, illetve munkadíját. A szövetkezetek csak azt osztották fel a végzett munka arányában a dolgozók között, ami az adó, a beszolgáltatás teljesítése, a különböző alapok létesítése után fennmaradt. Előfordult ugyan olyan eset is, hogy az elnök tartalék alap létesítésére tett indítványt, az Intéző Bizottság tagjai elutasították és minden termék szétosztását javasolták.⁷¹ Az első év végén 1949-ben készített zárszámadási eredményeket a csoportok egy része elégedetlenül fogadta, mivel a tavasszal kiadott előleg rontotta a mostani részesedést „... egyes helyeken csaknem kimerítették, sőt a nyár folyamán felvett előlegekkel együtt még túl is lépték”.⁷² 1950 végén a polgári járás szövetkezeteiben volt nagy az elégedetlenség, mivel a termés rendkívül gyengére sikerült „így nincs mit osztani a tagságnak”. A szövetkezetek tagjai, hogy élelmüket megkeressék, gyárakban, vagy más helyeken kerestek munkát.⁷³ Nem okozott kevesebb gondot a következő év zárszámadása sem. Több termelőszövetkezet elnöke elzárkózott a zárszámadó közgyűlés megtartásától, mivel nem tudott pénzt biztosítani a megszerzett munkaegységekre.⁷⁴

A berettyószentmártoni Győzelem tszcs 1952. december 3-án megtartott zárszámadó közgyűlésen elhangzott a következő kérés: „Kéri a csoport tagsága az illetékes hatóságokat, hogy vegyék figyelembe, már 2 évre pénzt nem kapott és az egy tagra eső átlag 350 forintból és 4 q búzából valamint 2 q árpából megélni és családját eltartani nem lehetséges”.⁷⁵

Akadtt olyan tanács vb., amely a nagyon nehéz 1952-es esztendőben a termelőszövetkezeti parasztság ellátási panaszára a következő módon válaszolt: „... a termelőszövetkezeti csoportok tagjainak már nem zsirt kellene adni, hanem oda hatni, hogy a csoportok inkább sertést szállítsanak be”.⁷⁶

A még mindig súlyos problémák, ellentmondások ellenére 1955-ben már a megszilárdulás jeleivel is lehetett találkozni. A KSH a szövetkezetek 1955. évi munkáját a következőképpen értékelte: „A fontosabb növényekből 1955-ben a termelőszövetkezetek többsége az egyéni gazdaságokénál nagyobb termésátlagot ért el, emellett a szövetkezetek terméseredményei általában meghaladták a felszabadulás előtti 100–1000 holdas birtokok 1938. évi termésátlagát is”.⁷⁷

Az eredmények a tagság jövedelemrészesedésében is éreztették hatásukat.

71 HBmL. XXIX. 625/a. 1952. aug. 7.

72 HBmL. XXIV. 219. 1949. dec. 24.

73 Az egyeki Táncsics Tsz zárszámadó közgyűlésén „Sz. G-né csoporttag kétségbe vonja, hogy 6 tagú családjának a csoport kebelén belül a megélhetést 2 munkaerővel biztosítani tudja”. Kéri, hogy nagyobbik lánya a csoportból kiléphessen, és máshova menjen dolgozni. HBmL. XXIX. 625/a. 1952. jún. 21.

74 HBmL. XXIII. 9. FM. 816–514 (9–15) 1951. A komádi Kossuth Tszcs elnöke 1951. dec. 17-én előadja, hogy „... a tsz taggyűlését nem tartottuk meg, azért, mert a zárszámadás szerint a tagságnak egy fillért sem tudnának most kifizetni”. A berekböszörményi Petőfi Tszcs nem fogadta el a zárszámadást, hasonló módon járt el a körösszegapáti „Megvédjük a békét” Tszcs is.

75 HBmL. XXIX. 627/a. 1952. dec. 3.

76 HBmL. XXIII. 502.

77 Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához. Bp. 1951.

*Mezőgazdasági termelőszövetkezetek tagjainak jövedelemrészese*⁷⁸

Gazdasági év	Természetben	Pénzben (ezer forint)	Összesen	Egy munkaegység értéke (forint)	Egy tagra jutó részese
1950/51.				16,3	
1951/52.				22,8	
1952/53.	86 035	26 845	112 880	23,0	
1953/54.	74 406	23 015	97 421	20,0	6324
1954/55.	114 587	28 623	143 210	29,4	9319
1955/56.	100 085	29 059	129 144	34,1	9984

Addig, amíg 1954-ben 7 csoport egy munkaegységre 10,- Ft alatt osztott, 1955-ben már ez nem fordult elő, viszont az utóbbi évben egy munkaegységre 30-50,- Ft között már 83 csoport osztott, szemben az 1954. évi 12 csoporttal. A termelőszövetkezetek közötti különbségek a tagság részese

*Nyereséges és veszteséges mezőgazdasági termelőszövetkezetek tagjainak jövedelemrészese*⁷⁹

Gazdasági év	Egy munkaegység értéke		Egy tagra jutó részese	
	nyereséges	veszteséges	nyereséges	veszteséges
termelőszövetkezetekben				
Forint				
1953/54.	25,2	18,5	7 729	5890
1954/55.	32,3	23,7	10 162	7638
1955/56.	40,3	30,5	11 463	9071

*A tagok jövedelemrészese*⁸⁰ fontosabb mutatói a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben az 1955/56. gazdasági évben (ezer forint).

Járás-város	Egy munkaegység értéke	Egy tagra jutó részese	Egy kat. hold összes területre jutó részese
Berettyóújfalui járás	25,2	6 873	919
Biharkeresztesi járás	25,7	5 992	733
Debreceni járás	34,9	10 342	1289
Derecskei járás	31,1	7 987	1104
Polgári járás	40,2	11 348	1691
Püspökladányi járás	34,3	10 582	1178
Hajdúböszörmény város	56,0	15 436	2251
Hajdúnánás város	33,2	11 837	1248
Hajdúszoboszló város	34,8	13 222	1305
MEGYE ÖSSZESEN:	34,4	10 035	1232
Debrecen város	30,1	9 155	1578
MEGYE ÉS DEBRECEN			
ÖSSZESEN:	34,1	9 984	1246

78 Hajdú-Bihar, 1957. 183. old.

79 Uo.: 183. old.

80 Hajdú-Bihar, 1957. 184. old.

Az ellenforradalom nagymérvű rombolást hozott a tsz-ek vagyonában – közel hárommillió forint értékű terméket, állatokat és gazdasági felszereléseket vittek el a szövetkezetekből. A kibontakozó konszolidáció eredményeként a feloszlott szövetkezetekből 110 új szövetkezet alakult 4652 taggal és 51 722 kh földterülettel.⁸¹

А megmaradt és újjáalakult termelőszövetkezetekben az MSZMP által biztosított szabad légkörben lehetőség nyílt a szövetkezetek tagságát és vezetőségét foglalkoztató kérdések őszinte megvitatására. А közgyűlések egyértelműen bizonyították, hogy parasztságunk nem áll szemben a közös gazdálkodással, de igényt tart arra, hogy szövetkezeti életét és munkáját a saját elképzelése szerint alakítsa. Erre az időre alakult ki megyénk termelőszövetkezeti mozgalmának az a bázisa, amely megfelelő politika, gazdaságpolitika érvényesülése esetén Hajdú-Bihar megye szocialista mezőgazdaságának biztos alapjával szolgálhatott.

*A Survey of the Development of the Co-operative Movement in Hajdú-Bihar County
between 1949–1956*

by István Gazdag

The agrarian reform was not able to satisfy the needs of every „Lackland” in Hajdú-Bihar County either, and the estate structure did not make it possible to apply modern equipments. The HCP introduced the possibly only realistic programme to solve this problem by tarting the co-operative movement. The secretary general of the party announced the urging of the movement on 20th august, 1948. The first union of private farms was formed in our county as well, and the spring of 1949 brought about the setting up of co-operatives. However, the principles of co-operation issued by Lenin, owing to distortion in the policy of the party, did not properly work out. Because of the rash developing programme, the over-centralized direction and the insufficient support from state the co-operative movement could nor prosper until 1956. The existing groups hardly had the necessary conditions to till their soil. There were considerable results in the cultivation of plants by 1955, they produced more than the private farmers, nevertheless they could not achieve the desired aims. Stock breeding, with the majority of co-operatives was not profitable, owing to the lack of feedstuff and necessary investments. The co-operative property, despite the recessions, showed a slow gaining, the income of members also increased after the first narrow years. The value of norms doubled between 1950 and 1956. The counter revolution retarded the co-operative movement in our county as well. Through the years of consolidation the co-operative movement began expanding radically.

*Обзор развития движения за коллективизацию сельского хозяйства в комитате Хайду-Бихар,
в период между годами 1949—1956*

Иштван Газдаг

При осуществлении аграрной реформы в комитате Хайду-Бихар тоже было невозможно выполнять желания всех безземельных крестьян. И даже оформленная структура владения не способствовала применению современных средств производства. В аграрной программе Коммунистической партии Венгрии единственным способом решения аграрного вопроса фигурировала, как реальная цель, организация движения за коллективизацию сельского хозяйства. 20 августа 1948 года, генеральный секретарь партии объявил ускоренную коллективизацию сельского хозяйства. Были организованы первые хозяйства — многополья и в нашем комитате, — а весной 1949 года началась организация кооперативов.

Вследствие известных искажений в политике партии, ленинские принципы коллективизации не могли осуществиться соответствующим образом. До 1956 года, из-за фарсированной программы коллективизации, из-за полностью централизованного руководства и недостаточ-

81 НВмL. XXVII. 302. 1956.